

Зборник радова са научног округлог стола
МЕТЕОПОЕТИКА: ЈЕСЕН/ЗИМА
одржаног у оквиру XIX међународног научног скупа
Српски језик, књижевности, уметности (Андрићград, 9. новембар 2024) и то као резултат
рада на пројекту
КЊИЖЕВНО ЛИНГВИСТИЧКО-КУЛТУРОЛОШКА МЕТЕО(ПО)ЕТИКА:
ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА
Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета 2024-2025.

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Рецензенти

Др Александра Матић, доцент (Крагујевац)
Др Ана Живковић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Анђелка Пејовић, редовни професор (Београд)
Др Анета Тривић, доцент (Београд)
Др Анка Симић, доцент (Крагујевац)
Др Биљана Влашковић Илић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Часлав Николић, редовни професор (Крагујевац)
Др Данијела Јањић, редовни професор (Крагујевац)
Др Ђорђе Радовановић, доцент (Крагујевац)
Др Душан Живковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Ивана Палибрк, доцент (Крагујевац)
Др Јасмина Теодоровић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Јелена Арсенијевић Митрић, редовни професор (Крагујевац)
Др Јелена Филиповић, редовни професор (Београд)
Др Јелица Вељовић, доцент (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Лидија Делић, ванредни професор (Београд)
Др Маја Андријевић, доцент (Крагујевац)
Др Марија Панић, доцент (Крагујевац)
Др Милка Николић, редовни професор (Крагујевац)
Др Мирјана Секулић, редовни професор (Крагујевац)
Др Никола Бјелић, ванредни професор (Ниш)
Др Саша Модрец, редовни професор (Београд)
Др Славица Гароња, редовни професор у пензији (Крагујевац)
Др Славко Станојчић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Тања Танасковић, доцент (Крагујевац)
Др Татјана Пауновић, редовни професор (Ниш)
Др Татјана Росић, редовни професор (Београд)
Др Тијана Кукић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Весна Лопичић, редовни професор у пензији (Ниш)
Др Владимир Гвозден, редовни професор (Нови Сад)
Др Владислава Гордић Петковић, редовни професор (Нови Сад)

пројекат Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета 2024-2025

Издавање овог зборника подржало је
Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

XIX међународни научни скуп
Српски језик, књижевности, уметности

Књига IV

МЕТЕОПОЕТИКА: ЈЕСЕН/ЗИМА

КЊИЖЕВНО-ЛИНГВИСТИЧКО-КУЛТУРОЛОШКА МЕТЕОПОЕТИКА:
ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА

Уредници

Др Катарина Мелић, редовни професор
(*гости-руководилац пројекта*)

Др Милош Ковачевић, редовни професор
(*руководилац пројекта*)

Мср Јована Анђелковић, истраживач-сарадник
(*секретар пројекта*)

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Андрићев институт, Андрићград
2025.

Giuseppe Arcimboldo, *The Four Seasons*

Књижевност одувек одражава дубоку повезаност човека с природом и космосом, а годишња доба представљају један од најизразитијих начина на који та веза бива тематизована, осећана и симболички обликована. Годишња доба у књижевном тексту нису само временски оквир већ и значењска структура која обликује ток мисли, осећања и идеја. Поједина годишња доба, попут јесени и зиме, не само да одређују пејзаж и атмосферу књижевног света, већ и симболички обликују људску егзистенцију, ритмове живота, смрти, промене и интроспективне токове мисли. Таква повезаност природних циклуса и поетског израза чини основу онога што данас називамо метеопоетиком – књижевним промишљањем времена, климе и сезоналности. Посматрана као део метеопоетике – поетике времена, климе и атмосфере – ова повезаност превазилази пуку дескрипцију природних појава, прелазећи у сферу културног, језичког и егзистенцијалног искуства. Стога, закључили смо да јесен и зима у књижевности претпостављају метеопоетичке кључеве за нове аспекте феноменолошког и херменеутичког ишчитавања текстуалних семантичких и симболичких, те културолошких, епистемолошких и онтолошких кодова.

Тема овог броја зборника јесу јесен и зима – годишња доба која у себи носе симболику краја, повлачења, тишине и размишљања, али истовремено и наговештаје новог циклуса, прочишћења и унутрашње трансформације. У фокусу су не само њихова књижевна остварења у светској и српској традицији, већ и лингвистичке, културолошке и интермедијалне димензије јесени и зиме као појмова, слика и феномена.

Овај зборник окупља радове који се баве приказима годишњих доба у светској и српској књижевности, с нагласком на две међусобно повезане, али естетски и симболички супротстављене сезоне – јесен и зиму. Јесен, као време опадања, зрелости и слутње краја, често се у књижевности јавља као простор меланхолије, сећања, али и последњих плодова мисли. Зима, с друге стране, носи слике хладноће, тишине, носталгије, повучености, смрти, али и могућности унутрашње регенерације и контемплације. Кроз анализе песничких и прозних дела из различитих књижевних епоха и културних контекста, тј. светске књижевности, аутори у овом зборнику истражују на које начине јесен и зима обликују наративе, стилске поступке, симболику и књижевни тон. Блискости у парадигматским знаковима (и њиховим значењима) објављивања јесени и зиме у књижевности различитих епоха (од средњег века до савремених књижевних текстова), препознате у радовима овог зборника, умногоме сведоче о релевантности и значају метеопоетског читања. Увиђање појединих разлика, с друге стране, посведочило је о начину на који се историјски, социолошки, културолошки контексти мењају, те да се репрезентације тих промена итекако оприсутњују посредством симболичке и дескриптивне нијансираности јесењих и зимских литерарних представа.

Један део радова посвећен је анализи појмовних метафора, метеоролошких појава и фразеологизама који се односе на ова два годишња доба. Истражују се фразеологизми семантичког поља „јесен” и „зима” у италијанском, шпанском и српском језику, као и њихове културне и когнитивне импликације – од свакодневног говора до уметничког израза. Стога, уочава се фреквентно оприсутњење јесењих и зимских знакова у лингвистичким, особито фразеолошким, контекстима, те и њихова испуњеност различитим семантичким потенцијалима, због чега се исти показују меродавним и интересантним за даља истраживања. Посебна пажња посвећена је и документарном филму и језику временских (не)прилика, где се анализира како језичка средства и метеоролошке појаве учествују у стварању атмосфере и значењске дубине.

Циљ овог зборника јесте да понуди интердисциплинарни увид у богатство слика, симбола и значења повезаних са јесени и зимом, отварајући простор за нова тумачења метеопоетике као кључа за разумевање односа између човека, природе, језика и културе. Ова два годишња доба нису крајеви – они су почеци дубљег читања света и човека у њему.

Уредници

Крагујевац, мај 2025. године

САДРЖАЈ

Анка Ж. Симић

Ђорђе М. Ђурђевић

И ОДНЕЛИ МИ КОЖУХ: ОХЛАДНЕЛА МОЛИТВА НОВИЦЕ ТАДИЋА / 11

Милица А. Кандић

Маја М. Анђелковић

СИМБОЛИКА ПРИРОДЕ И НАСЛЕЂЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ
КЊИЖЕВНОСТИ У ПОЕЗИЈИ ЂУРЕ ЈАКШИЋА / 21

Милена Нешић Павковић

Александра Чебашек Нешковић

ЗИМА СМРТИ: 1942. ГОДИНА У РОМАНИМА
ДАНИЛА КИША И АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ / 33

Мирјана М. Секулић

Верка Г. Карпић

ДЕМИСТИФИКАЦИЈА ФИГУРЕ ДИКТАТОРА У РОМАНУ
ЈЕСЕН ПАТРИЈАРХА ГАБРИЈЕЛА ГАРСИЈЕ МАРКЕСА / 49

Бојана В. Раденковић Шошић

Милица Ж. Љубанић

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА ЈЕСЕН И ЗИМА
У ИТАЛИЈАНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 61

Марија Ж. Ненадић

Јелена Р. Даниловић Јеремић

ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА
ДЕРИВАЦИОНОГ ГНЕЗДА ЈЕСЕН / 73

Машиа З. Петровић Гујаничић

Ирена М. Селаковић

ВРЕМЕНСКЕ (НЕ)ПРИЛИКЕ КРОЗ ПРИЗМУ ФРАЗЕОЛОГИЈЕ
У СРПСКОМ И ШПАНСКОМ ЈЕЗИКУ / 85

Tatara N. Janevska

Tatjana S. Grujić

THE WORLD IN THE OUTER SOLAR SYSTEM: METEOROLOGICAL
PHENOMENA AND METAPHORS IN THE DOCUMENTARY GENRE / 99

Адријана М. Марчетић

ПРЕОБРАЖАЈ У МЕЂАВИ ПРИЧЕ О МЕЂАВИ КОД
ПУШКИНА, ТОЛСТОЈА И ЧЕХОВА / 113

Александра М. Лазић Гавриловић

ЕЛЕМЕНТИ ЕКСПРЕСИОНИЗМА У ДЕЛУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ
– ЈЕСЕН И ЗИМА У ДНЕВНИКУ О ЧАРНОЈЕВИЋУ / 127

Владимир Д. Пајић

ЈЕСЕН И ЗИМА У РОМАНУ ПРЕДЕО СЛИКАН
ЧАЈЕМ МИЛОРАДА ПАВИЋА / 137

Горана Г. Зечевић Крнеиша

ОСОБЕНОСТИ „ХЛАДНОГ”, ВАНЗЕМАЉСКОГ ДИСКУРСА У
МЕНДОСИНОМ РОМАНУ *SIN NOTICIAS DE GURB* / 147

Драгана С. Лисић

ЗИМА У ЗБИРКАМА ПРИПОВЕДАКА КАДА БОГ ЗАЖМУРИ
И ПИСМО НА ШИНАМА МАРИЈЕ ВАСИЋ / 161

Душан Р. Живковић

МЕТЕОПОЕТИКА ЈЕСЕНИ У ХАЗАРСКОМ
РЕЧНИКУ МИЛОРАДА ПАВИЋА / 177

Јована Анђелковић

ДАНАС ЈЕ БОГОЈАВЉЕЊЕ. ПА ЗАШТО ЛИ НАМ СЕ НЕ ЈАВИ
– (НЕ)ЗВУЧАЊЕ ЗИМЕ У РОМАНУ *ИГМАНЦИ*
ЖИВОЈИНА ГАВРИЛОВИЋА / 187

Кашарина В. Мелић

Милана Л. Додић

БОРАВАК У ПАКЛУ: ЗИМА У НАРАТИВИМА О
КОНЦЕНТРАЦИОНИМ ЛОГОРИМА / 197

Кашарина З. Ђировић

ДИСТОПИЈА И СЛИКА ВЕЧНЕ ЗИМЕ У РОМАНУ
ДОК АМУР ТЕЧЕ АНДРЕЈА МАКИНА / 209

Лидија Делић

(НЕ)ВРЕМЕ КАО КАЗНА: ПРИЛОЗИ ФОЛКЛОРНОЈ МЕТЕОПОЕТИЦИ / 217

Марија В. Лојаница

ФИГУРАЦИЈЕ ЗНАКА „СНЕГ” У АМЕРИЧКОЈ КРАТКОЈ
ПРОЗИ ДЕВЕТНАЕСТОГ ВЕКА / 231

Никола Р. Бјелић

МОТИВИ ЈЕСЕНИ И ЗИМЕ У РОМАНИМА *НИШТА НЕ СТОЈИ НА ПУТУ*
НОЋИ И *ПРЕМА ИСТИНИТОЈ ПРИЧИ* ДЕЛФИН ДЕ ВИГАН / 241

Тамара Б. Валчић Булић

ЗИМА У ФРАНЦУСКОЈ СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ЛИРИЦИ / 253

Suzana Marjanić

О BABINIM JARCIMA ILI SUSNJEŽICI S LEDOM:
USMENE PREDAJE JUŽNIH SLAVENA О JESENI/ZIMI / 263

Nina Ž. Manojlović

RELEVANCE OF COLD JOKES (PUN INTENDED) / 273

Лидија Делић¹
Институти за књижевност и уметност
Београд

(НЕ)ВРЕМЕ КАО КАЗНА: ПРИЛОЗИ ФОЛКЛОРНОЈ МЕТЕОПОЕТИЦИ

Текст је фокусиран на метеоролошке феномене везане за фолклорну културу и нове медије. Показује се да је страх од временских непогода архетипски, да је страх од грома фундаменталан, и да су непогоде у великој спрези са социјалним структурама, где се успоставља веза између греха и казне. Снег, киша, гром и магла показују се као елементи културе и, иако амбивалентни (киша, која је неупитно и позитивна), као мера стандардизације понашања и канона културе. Атмосферске прилике се истовремено укључују у великој мери у глобалну „културу страха“, генерисану свакодневним упозоравањима на претећу опасност. Оно што разликује традиционалну од савремене употребе греха и страха јесу профит, интенционалност и мера манипулације. Традиционална култура је самоодржив систем који се репродукује целином „семиотичких канала“ једне заједнице (усмени фолклор, обреди, обичајна пракса, фреско сликарство итд.) у склопу кога су атмосферске прилике само једно од средстава нормирања и санкционисања. Модерна је, међутим, у великој мери усмеравана логиком новца и битних ресурса, а своје канале проналази кроз дејство моћних појединаца или група путем медија.

Кључне речи: временска прогноза, усмени фолклор, страх, киша, снег, гром, магла, нови медији

Имајући на уму укупно егзистенцијално искуство живог света, људског рода и чињеницу човекове перманентне угрожености, чувени амерички астрофизичар Нил де Граси Тајсон [Neil deGrasse Tyson] у својој књизи *Звездани гласник* (*Starry Messenger: Cosmic Perspectives on Civilization*, 2023) пише да је супротно колективној илузији да је природа брижна мајка („мајка природа“) која нас храни и која штити све облике живота, Земља, заправо, гигантска машина за убијање: суочени смо непрестано са земљотресима, поплавама, вулканима², торнадима, цунамима. Непребројива су бића која желе да нам пију крв, усисају отров, паралишу физиологију или једноставно да нас поједу. Универзум такође жели да нас убије: најмање једна од шест епизода великог истребљења које су се догодиле у последњих 66 милиона година изазвана је ударом астероида величине Маунт Евереста. Том приликом нестали су диносауруси и 70 процената свих врста на тлу и у океанима³. Једно од средстава те „машине за убијање“ јесу и атмосферске

1 lidija.boskovic@gmail.com

2 Један од најозбиљнијих кандидата за најгору годину у људској историји јесте 536, када је дошло до велике ерупције вулкана на Исланду. Том приликом избачена је огромна количина гасова у атмосферу, због чега је на северној хемисфери осамнаест месеци владао мрак. Хроничари тог времена бележе да су се годишња доба измешала и уједначила, да је снег падао лети, да се ни у подне нису виделе људске сенке. Деценија која је уследила након ерупције била је најхладнија у последњих 2300 година („мини ледено доба“). Последице су биле глад у Европи и Азији, а потом и Бубонска куга, која је усмртила између једне трећине и једне половине становништва (<<https://www.science.org/content/article/why-536-was-worst-year-be-alive>>, 1. 7. 2024).

3 Одломак из књиге чита аутор на YouTube страници <<https://www.youtube.com/watch?v=aPTG8ytx3mA>>, 23. 6. 2024)

прилике, поготово од момента када је пшеница „припитомила” човека. Прешавши са номадског на седентаран тип живота човек је постао суштински овисан од кише и далеко рањивији него његови преци који су се бавили ловом и сакупљањем плодова⁴. Отуда се страх од атмосферских прилика уградио у архетипске структуре људске мисли, с јаким печатом у језику и фолклору:

У српским народним приповеткама, страх се [...] најчешће доводи у везу с атмосферским приликама (грмљавином, севањем, хуком ветра). Ова представа је, по свему судећи, архетипска, те појава оваквих примера у српском народном изразу заправо представља потврду универзалне концептуализације емоције страха [...]. Из страха од временске непогоде јавља се идеја бога громовника, а отуда произилази религиозни страх. Ова исконска слика делује и у савремено доба – невреме, олуја, завијање и хучање ветра, грмљавина, севање муње, отварање прозора пред налетима ветра – сцене су које се обилато користе у жанру хорора. (Bašić 2019: 233)

Овај архетипски страх се у савременом добу надоградио инкорпорирањем наратива о времену и временским непогодама у глобалну културу страха, карактеристичну за западну цивилизацију (Furedi 2005, 2007; Altheide 2002; Glassner 2018). Перманентно доступни интернет корисници и корисници андроида засути су информацијама о времену и упозорењима на „црвени”, „наранџасти” или „жути” метеоаларм, којима се скреће пажња на „опасности” које од њега прете. Драматична најава, којој на плану словног слога одговарају и велика слова („ДРАМАТИЧНО УПОЗОРЕЊЕ РХМЗ: Стижу нам јаки плускови и грмљавина, на снази МЕТЕО АЛАРМ! За викенд ШОК-ПРЕОКРЕТ”), издаје се за време „променљиво облачно и мало свежије, у северним и централним крајевима углавном суво. На јуту и југозападу понегде са кишом или краткотрајним плусковима са грмљавином”, које прати „Ветар слаб и умерен, западни и северозападни” и „Највиша дневна температура [...] од 27 до 30 степени”⁵. Већа количина падавина најављује се насловом који асоцира библијско загирање човечанства: „СПРЕМИТЕ СЕ ЗА ПОТОП”⁶. Под сензационалистичким насловом „ЉУДИ, ДА ЛИ ЈЕ ОВО НОРМАЛНО? Наредних дана НАРАНџАСТИ метео аларм, погледајте очекиване температуре!” упозорава се на температуре до 35 степени крајем јула („Наредних дана око 35 степени. Све до 5. августа изнад 30. степени”):

*Време је опасно. Прогнозиране су опасне временске појаве, а таквог су интезитета да могу проузроковати материјалну штету и бити опасне по људе и животиње. Треба бити врло обзирив, свестан ризика и редовно информисан о детаљима очекиваних метеоролошких услова. Пратијте савете које дају надлежне државне службе.*⁷

4 Познати израелски историчар Јувал Ноа Харари (2019: 114–115) сматра да је пољопривредна револуција била кобна по човека јер лагоднији, здравији и безбеднији живот ловаца и сакупљача замењен мукотрпним радом с несигурним исходом: „Пољопривредна револуција свакако је увећала укупан збир хране која се човечанству налазила на располагању, али та додатна количина хране није значила исто што и боља исхрана или више времена за доколицу, него се транспоновала у демографску експлозију и размажене елите. Посечан земљорадник радио је напорније од просечног сакупљача, а хранио се горе. Пољопривредна револуција је била најгора превара у историји. Ко је за то био одговоран? Ни краљеви, ни свештеници, ни трговци. Крива је шашица биљних врста, међу којима су се налазили пшеница, пиринач и кромпир. Те биљке су припитомиле сапијенса, а не обрнуто.”

5 <<https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3519537/dramaticno-upozorenje-rhmz-stizu-nam-jaki-pluskovi-i-grmljavina-a-za-vikend-sok-preokret>>, 16. 9. 2021.

6 <<https://www.blic.rs/slobodno-vreme/spremite-se-za-potop-novo-upozorenje-rhmz-veceras-ovidelovi-srbije-na-udaru-velike/r13beb6>>, 5. 8. 2021.

7 <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3505135/ljudi-da-li-je-ovo-normalno-narednih-dana-narandzasti-meteo-alarm-pogledajte-ocakivane-temperature-oglasio-se-rhmz?utm_source=kurir&utm_medium=mostread_carousel&utm_campaign=adria_internal>, 16. 9. 2021.

Тиме се и овај – на први поглед идеолошки неутралан – сегмент јавног информисања укључује у „дискурс страха” који глобално карактерише медије и путем кога се ефектно креира атмосфера угрожености (Делић 2022b). У складу са сензационализмом карактеристичним за наше доба и стандарде нових медија активира се и апокалиптички имажинаријум како онај библијског порекла тако и сценарији техно-апокалипсе:

Незапамћено невреме хара Грчком: На Халкидикију призори као из АПОКАЛИП-
СЕ, јак град донео хаос у целој земљи⁸

ВРЕМЕНСКИ АРМАГЕДОН У ЗАГРЕБУ Олујно невреме у престоници Хрватске,
делови града остали без струје⁹

Ово невреме имало је снагу атомске бомбе.¹⁰

На сасвим други начин атмосферске прилике укључивале су се у дискурс страха у традиционалној култури и фолклорним наративима – превасходно путем успостављања везе између временских непогода и греха. Иако Исус у библијском тексту у више наврата негира везу између страдања и греха¹¹, она је тим истим текстом вишеструко потврђена, најдрастичније и најмасовније уништењем грешног човечанства потопом. Слике невремена и климатских промена тумачене су кроз цео средњи век постојаном релацијом грех : казна. Француски песник друге половине XIV века Есташ Дешан (1346–1406), сведок стогодишњег рата, унутарњих раскола, црквене декаденције и куге која хара, закључује да су греси разлог што су се годишња доба пореметила и што је „ваздух врућ када треба да буде хладан”. Због зависти, сплеткарења и мржње јављају се „као казна [...] кише, снег, олује, мразеви и ’ратови свуда” (Delimo 1986: 170). Како примећује Жан Делимо, средњовековна Европа била је опседнута грехом, а хришћански проповедници су у класично доба као и у средњем веку били „једногласни у томе да су колективна страдања одговори расрђеног Бога на претерану људску злобу” (Исто: 459).

Без хришћанске реторике, али са истим концептуалним залеђем, традиционална култура такође је и митска страдања великих размера и локалне катастрофе нешто мањег обима сагледавала у кључу везе између греха и казне. Атмосферске прилике су и у том контексту биле темељ имажинирања. У епској интерпретацији вишегодишњи изостанак кише и суша од које пуца земља основно су средство кажњавања у грех огрезлог човечанства:

Бог им даде од небеса кључе, [свецима]
Затворише седмера небеса,
Ударише печат на облаке,
Те не паде дажда из облака,
Плаха дажда, нити роса тиха,

8 <<https://www.blic.rs/vesti/svet/nezampamceno-nevreme-hara-grckom-na-halkidikiju-prizori-kaao-iz-apokalipse-jak-grad-5pf8xx3>>, 16. 9. 2021)

9 <<https://www.blic.rs/vesti/svet/vremenski-armagedon-u-zagrebu-olujno-nevreme-u-prestonici-hrvatske-delovi-grada/lv8bncz>>, 14. 8. 2020.

10 <<https://www.telegraf.rs/vesti/jugosfera/3717152-ovo-nevreme-imalo-je-snagu-atomske-bombe>>, 24. 6. 2024.

11 „И одговарајући Исус рече им: Мислите ли да су ти Галилејци били грјешнији од свију Галилејаца, кад су тако пострадали? Нису, кажем вам, него ако се не покајете, сви ћете тако изгинути. Или оних осамнаест што на њих паде кула у Силоаму и поби их, мислите ли да су они кривљи били од свију људи што живе у Јерусалиму? Нису, кажем вам, него ако се не покајете, сви ћете тако изгинути.” (Лк. 13, 2–5) (Delimo 1986: 459).

Нит' обасја сјајна мјесечина:
И не роди вино ни шеница,
Ни за цркву часна летурђија,
Пуно време за три годинце;
Црна земља испуца од суше,
У њу живи пропадоше људи. (Вук II, 1)¹²

Иако се у кругу варијаната о смаку света номинално јављају ликови хришћанске провенијенције (Бог и свеци), он се несумњиво темељи на врло архаичним представама и наративима индоевропске старине. Чињеница да општој катаклизми претходи подела „дарова” међу свецима – Св. Илији допадају громови, његовој сестри Огњеној Марији муње, Св. Пантелији летње врућине, Св. Аранђелу јесење време, Св. Сави снег и мраз – указује на космогонијску природу сижеа и на то да је „есхатолошка криза умногоме пројекција годишњег тока природе у космичке циклусе, пре свега кроз митологизацију климатских поремећаја (снег који се годинама не топи, или вишегодишња суша)” (Лома 2002: 53). С друге стране, усмена предања тематизују смак света веома блиско индоевропском прототипу „сумрака богова” и одсудне битке која се води између сила добра и сила зла¹³. У једном од њих, објављеном у *Вили* (IV/11, 1868: 261), приповеда се да ће пред нестанак света цар ђаволски сести на сред земље у златан сто и представљати се као Бог творац, варајући народ и тражећи од људи да му се поклоне. Свети Илија ће га изазвати на меџан и бити посечен. Од његове крви запалиће се земља и горети четрдесет дана, након чега ће Бог пустити силну кишу која ће покрити целу земљу „чак до неба”. Када прође још четрдесет дана вода ће испарити и земља ће остати „суха и бела као сваки снег”. Након тога ће Бог сићи на чисту земљу и судити праведнима и неправеднима (Милошевић-Ђорђевић 1971: 191).

С друге стране, предања „последње време” артикулишу и у инверзној перспективи – као нестанак „старог народа”, генерације гиганата (исполина) која је претходила људској врсти¹⁴, дакле, као својеврсну историју људског овладавања географским простором и реалним временом:

Грци су некада стајали у овим крајевима, па је велики снијег пано усред љета (а неко каже велика суша је била), па су они одавле избјегли. Е, онда је ови садашњи народ дошао.

Грци су одавде побјегли на Илиндан, снијег био нападо.

Раније су овдје у Зелињи живјели Маџари. Додијале им хладне године, ђе је настало вријеме да није било љета, све су кише и снијег падали. И онда су они одступили у своје топлије крајеве. (Палавестра 2003: 131–132)

Цитирана предања транспонују концепт типолошке смене генерација: гиганти активни у космогонијском моделу света, где је потребно стварати пла-

12 У варијантама се јављају и локалне верзије временских непогода: „[...] таре злоћом свакојаком: / Од Михоља до Јурјева дана / Буром, зимом, ледом превеликим; / Од Јурјева до Михоља дана / Тучом, гладом, сушом превеликом” (МН I, 1).

13 Древна нордијска, иранска и индијска традиција познају митове о сукобу између богова и демона који се завршавају катаклизмичном пропашћу света. Тако се, примера ради, у прозној Еди у последњем сукобу међусобно убијају Хајмдалр (Heimdallr) и Локи, након чега се шири огањ који све спаљује, а потом море плави земљу. Након тога она израња из воде и оживљава под влашћу младог нараштаја богова (Лома 2002: 215–220).

14 Ова горостасна генерација у предањима је именована страним етницима или различитим конфесијама, што упућује на кардиналну опозицију у чињеницу да су се припадници „старог народа” доживљавали као Други (Грци, Маџари, Угри, Жидови, Каури, Луторани и сл.) (Палавестра 2003: 32–33).

нине (набирањем земљине коре), размештати стене, усмеравати токове река и сл., постају опасност за већ оформљени рељеф, због чега нестају из наративног универзума и бивају замењени људима¹⁵, чија се „космогонијска” акција превасходно огледа у успостављању социјалних структура. У предањима овог типа по правилу се не јавља мотив греха, превасходно зато што се етичке категорије не пројектују на јунаке демијурге, већ на припаднике људског социума. Инерција везе између греха и временских непогода је, међутим, толико јака да повремено долази до преклапања сужејних образаца и атипичног увођења мотива:

Народ приповиједа о Грцима да су били прије овде (у Босни) па да су се изопачили [...] те их је Бог казнио тиме што је наредио снијег да пада и љети и зими. Снијег је падао непрестано седам година, а после седам година настала је врућина, жега опет седам година [...] Кад су видели да им нема кише а нестало и жита јер нису кроз 14 година ништа сијали, онда све паре (новце) што су имали закопају у пећине. (Милошевић-Ђорђевић 1971: 192)

Грех и казна чврсто су међусобно везани и у веровањима која регулишу правила културе и фолклорним текстовима који објашњавају временске непогоде или их потенцијално најављују. Чедоморство је, тако, препознато као узрок обилних киша¹⁶, док се рођење копилета и самоубиство често тумаче као повод за невреме и град. Дете рођено изван брачне заједнице сматрано је „погубним не само за жену која је то учинила, него и великом опасношћу за читаву заједницу” (Јокић 2019: 137): „Девојка која се даде завести има у нашем народу страшну судбину. Њезин грех се [...] сматра за тако тежак да због њега град туче оно село где се деси.”¹⁷ Грех који изазива град могао је притом бити свака нерегуларност, попут смрти одојчета пре крштења, јер се верује да су душе такве деце осуђене на вечито лутање и да могу да предводе олујне облаке, али су се опаснима сматрали и утопљеници, обешеници и грешни покојници уопште (Толстој 2001а: 131). Потенцијални или реални инцест маркирају се такође космичком катаклизмом или кишом чија природа упућује на интервенцију оностраног:

’Сједи доље, моја мила кумо!
Да с’ грлимо и да с’ милујемо.
Вели њему Бугарка ђевојка:
’Болан куме, дужде од Млетака!
Под нам’ ће се земља провалити,
А више нас небо проломити,
Како ће се кума миловати?’ (Вук II, 56)

Кад је Марко на крај горе био,
Он скидива гиздаву дивојку,

- 15 Посматрајући широк корпус историјских и космолошких списа, Владимир Топоров (1979: 443) уочио је да је „прелазак из етапе стварања у следећу етапу” условио „пад космолошког и божанског према историјском и људском”. Снага јунака који у космогонијској фази стварају свет постаје прекомерна и потенцијално деструктивна: гигант Марко Краљевић се, рецимо, у предањима хвали да ће окренути небо и земљу, због чега му Бог одузима пола снаге и своди га на „људску” меру (Делић 2006: 298–312)
- 16 „Када киша много пада [...] верују да је нека женска своје ванбрачно дете удавила и у реку бацила па ће киша падати доле, док се та река не разлије преко обала, те да то дете избаци на земљу.” (Марковић 1899: 211).
- 17 Ова веровања прешла су из фолклорних наратива у реалистичку приповетку. У вези с *Мргудом* Петра Кочића Драгана Вукићевић примећује: „Мргудино чедоубиство има и магијску димензију јер доводи до поремећаја у природи. Појава града се тумачи као божја казна која се обрушава на целу заједницу: ’Како нас неће вријеме бити кад се копилад рађају, а свијет се без божје воље вјеша!’” (Вукићевић 2021: 43)

Па је баци на зелену траву,
Да ће њојзи обљубити лиице.
Бише ведро, па се наоблачи,
Из облака капља крвце пада,
На лиице је Марка ударила. (МН II, 34)¹⁸

Крвава киша и роса упућују и на друге видове социјалних прекршаја – ослепење невине девојке; обљубу девет девојака; пресретање и егзекуцију сватова, младе и младожење; социјални инцест (муж, жена и мужевљев побратим живе у љубавној вези) – с тим што поменуте атмосферске прилике имају, по свему судећи, дубока митска исходишта: крвава киша и крвава роса могле би бити ре-семантизовани реликти представе о божанској, животворној крви неопходној да би дошло до обнављања живота, и у себи би могле спајати симболику воде и крви, односно „њихове антагонистичке полове, који се налазе на релацији вода : ватра. Ово објашњава јављање мотива крваве росе/кише (у комбинацији или симултано) са [...] мотивима кише усијаног камења, ударом грома, или појављивањем сињег огња из црне земље” (Трубарац Матић 2016: 201–204, 210).

Киша и олујно море јесу видови епифаније и у приповедним песмама с темом грешника у манастиру или на броду (Krstić 1984: 67). У оба сижејна варијетета умаласано море угрожава невини микрозаједнице – братију или посаду – указујући на присуство греха. Свет се „враћа у шарке” исповешћу грешника, бацањем његовог тела у воду или неким видом нерегуларне сахране („Онда ш њиме покопаше псето, / и онда га земља задржала”; ЕР 190). Овај тип песама има и своје прозне еквиваленте. Нада Милошевић-Ђорђевић (1971: 239) истиче да је још Мавро Орбин забележио предање о грешном сину чије је кости море избацило на острву Мљету 1410. године: „Видећи они пук да га земља не примаше вргоше га у море бивши веома мирно и тихо, ма у они час учини се толика велика фортуна да оно проклето тијело изврже у њене мркијенте забивши толико јако његове кости при ками да остане тако усађене по великој мештрији.” Својеврстан негатив ових песама јесу варијанте у којима се трансцендентне силе објављују у људском свету како би заштитиле праведнике које је затекло невреме. Оне су се фокусирале на лик Светог Николе и чудесну интервенцију на пучини у сну, када светац умирује олујно море и спасава калуђере који носе прилог Светој Гори од сигурне смрти („Дигосе се вјетри до облака, / Ударише по мору таласи, / Да с’ потопа триста калуђера”; Вук II, 22).

Киша се у комбинацији са снегом или снег само јављају као сигнал огрешења и у кругу балада о смрзнутој невести и епским варијантама о смрзнутим сватовима. Први круг песама везује се у фолклорној традицији за кобну удају сестре Вилића која се смрзава на путу до младожењине куће¹⁹ и, по свему судећи, за непоштовање муслиманског табуа женидбе између два бајрама, у време које је иначе најхладније у години (Kolaković 2004). Кршење обредно-обичајне норми епика је артикулисала другачије – у себи својственом кључу и у складу са императивима јуначког агона и етоса. У овим жанровским оквирима у фокусу је мотив препрошене девојке, а варијанте се доста стабилно везују за бега Љубомића, било да он препроси девојку (КН I, 7), било да му је вереница препрошена

18 У песми крвава киша спречава инцест у незнању између брата и сестре који су као деца растављени

19 „Кад су били кроз гору зелену, / Дува ветар, дува суветрица, / Пада снијег, пада суснежица, / Сви сватови под снег западоше, / Девојци се руке замрзоше, / Свилен дувак за бијело лице.” (АнЛЕ, бр. 40)

(Вук VII, 23). У оба случаја противник га изазива на мегдан, који Љубовићева мајка спречава ултимативним заклињањем мајчиним млеком (Детелић 2013)²⁰, те бег, одуставши од двобоја, на захтев другог младожење, као вид крајњег понижења, шаље слугу и коња да другоме поведу девојку. При проласку кроз гору сватови, међутим, упадају у мећаву и смрзавају се, а промрзлу невесту коњ носи до двора Љубовића:

Када крену сила и сватови,
И кад до'ше у Тиман планину,
Мири Боже, на свачем ти вала!
Спуштило се небо у облаке,
Из облака муње и громови,
Удри шјевер страшни низ планину,
А из неба кишу сушњежицу;
Смрче им се добу око подне,
Да друг друга виђети не може,
Сметоше се коњи и јунаци,
Не познају стазе ни богазе,
Вјетар бије, а мећава туче,
Рашћера их мука по планини. (Вук VII, 23)

У усменом предању мотив смрзавања стабилно је везан за фигуру Баба Марте, персонификације месеца марта, и наратив о тврдоглавој баби која истерује стадо на пашу пре времена, вређајући притом пролећне месеце (фебруар, март или април), због чега наилазе снег и мећава и она се са својим козама или овцама претвара у камен. Овај етиолошки наратив (којим се објашњавају елементи рељефа или топоними) има рефлекс и у језику, јер се хладни дани крајем марта, као и врста ситног снега зову „бабини јарићи” (Плотникова 2001: 11–12).

Снег има пресудну улогу и у варијантама епских песама о хајдучкој похари цркве и црквених светиња, распрострањеним на широком простору Балкана. Да би се спасли од снежне мећаве и смрзавања, хајдуци се склањају у цркву и ложе ватру „Од столова и од свијетњака” (Вук III, 59), од црквених врата (МН VIII, 2), од крстова и икона (Мил., 221), обећавајући да ће цркву обновити, што у епилогу и чине. Дате песме познате су под називом „лов на Божић”, што указује на њихово порекло у древном обреду²¹, као и мотив обнављања светиње. Чињенице су, међутим, да је ово једини сижејни модел везан за хајдуке у којима је црква централни мотив (уз иницијални лов на Божић), да се у песмама о хајдучима црква помиње само по изузетку, и да, упркос томе што хајдуци скрнавe свете предмете у невољи – они то ипак чине. Разлог за ову необичну сижејну констелацију би вероватно требало тражити у инерцији хајдучких хабитуса у фолклорној традицији, због чега је, са становишта наше анализе, дошло и до замене узрока и последице, па снег није казна за грех, већ повод огрешењу. Хајдуци, наиме, имају крајње амбивалентну позицију у усменој епици: с једне стране, они су носиоци епске радње, приповедне перспективе и јуначке етике. Истовремено, они су и сурови одметници, пресретачи и пљачкаши, подједнако опасни за иноверне освајаче као и за сопствени народ²², што најбоље показују песме *Ерлангенског*

20 „Ал' му не да остарала мајка, / Заклиње га, да се земља тресе, / Да се прође кавге и мегдана. / А кад виђе да јој не помаже, / На прима распучи кавада, / А растури свилену кошуљу, / Те је обје дојке извадила, / Љубовићу бегу бесједила: / 'Ако, синко, не послушаш мајку, / Млијекo те моје разгубало!’” (Вук VII, 23)

21 Из личног искуства знам да се у околини Груже и данас одлази у лов на Божић.

22 „Отуд Турци, одовуд ајдуци, / Сиротиња подносит не може” (СМ, 86).

рукојиса, које припадају старијем слоју певања (око 1720). Те песме сведоче да је у XVII и XVIII веку у певању о хајдучима и ускоцима историјска реалност имала превласт над јуначким каноном²³ и да је идеализација хајдука потоњи историјско-поетички феномен. Хајдучке борбе – међусобне или против Турака – често су биле везане за плен, а традиција је тек постепено „елиминисала све оно што је у хајдучији било пљачкашко и разбојничко [...] и хајдучију систематски идеализовала” (Nazečić 1959: 226). Други разлог за демонизацију ових ликова чисто је симболичке природе: везујући се за простор горе, која је у традиционалном моделу света изразито хтонски простор, хајдучи су и сами попримили хтонске црте и одговарајуће сижејне домене (Детелић 1992: 57–87). Они отуда фигурирају као пресретачи сватова у гори, кобни по сватове, младожењу и невесту, или као сурови злочинци који родитеље приморавају да једу месо сопственог детета или сестру месо рођеног брата (Krstić 1984: бр. 216). По логици оваквог уобличења конституисан је и сижејни модел у коме се хајдучи, штитећи се од снега и хладноће, спаљују црквене светиње. Снег је ту катализатор огрешења, а инверзија на релацији узрок : последица, карактеристична за асоцијативно митско-фолклорно мишљење, говори о снази везе између греха и временских непогода.

За разлику од кише, која у фолклорним наративима и традиционалном поимању света има и позитивне аспекте, поготово у обредној лирици, две временске манифестације имају искључиво негативну конотацију и симболички су стабилно повезане с грехом и страдањем. Реч је о муњи и грому, који се у широком временском луку и у различитом типу култура и наратива јављају као казна за огрешење или, у ониричком кључу, као најава смрти, гашења породице или ратничког пораза²⁴. На архаичнијим симболичким равнима ове атмосферске манифестације јесу атрибуту бога Громовника (Перуна) и његовог хришћанског наследника, Св. Илије, и неизоставан су мотив примордијалног мита о сукобу Бога и ђавола, који се касније трансформисао у причу о змајеборству: „Код свих Словена постоји веровање да Бог, св. Илија или небески змај громом побеђују ђавола, који се крије и покушава да се спаси, завлачећи се у воду или под дрво, под камен.” (Толстој 2001b: 141) Формулативно поређење „као гром из ведре неба”, којим се укида веза између реалних атмосферских прилика (облаци) и удара грома, управо одсликава ову представу о специфичној епифанији небеског божанства. Смрт од грома и страх од грома, који, како показују истраживања језичке слике света (Мршевић Радовић 2008: 188–193; Башећ 2019: 232–235), имају архетипски статус, показују се имуним на жанровске, временске, ареалне, поетичке и идеолошке границе. На аналоган начин објашњава се смрт од грома у усменом предању:

[...] И код њега био дош’о да ноћи неки путник и он убије тог човека за паре и однесе га у лисник да га упали. Видела прво жена кад га је закопавао у ђубре, па га после

23 Бројна документа сведоче о различитим видовима сарадње између ускочких чета и муслиманских крајишника, трговини робљем и не одвећ епској етици унутар ускочко/ хајдучких, односно муслиманских војних дружина. Богат документарни материјал доноси Салко Назечић: „Дубровчани не једном наводе како су хајдучи одвели хришћане из Херцеговине или са дубровачког подручја у ропство, Морлаке и једног другог обреда [...] а 27. фебруара 1667. приморски хајдучи продали су на галију ’сто и више људи’, све самих хришћана.” (Nazečić 1959: 152)

24 „Очи склопих, грдан санак виђех, / Грдан санак, да га Бог убије! / Ће у сану гледам на небеса, / На небу се, ујо, наоблачи, / Па се облак небом окреташе, / Облак дође баш више Жабљака, / Више твога поносита града, / Од облака пукоше громови, / Гром удари тебе у Жабљака / Баш у твоју красну крајевину.” (Вук II, 89)

одатле однео те га запалио. Једног му сина убије гром, а други му се заклао сам (Марковић 2004: 93);

у Молијеровом *Дон Жуану*:

СТАТУА: Дон Жуане, ко огрезне у грех сам себе осуђује на срамну смрт, а ко одбије милосрђе неба отвара пут муњама.

ДОН ЖУАН: Ох, небеса! Шта ја то осећам? Сажиге ме невидљив огањ, не могу више, читаво тело ми је усијана жеравица. Јао! (Уз велику грмљавину и блесак, гром се сручи на Дон Жуана. Отвори се земља и прогута га, а оданде где је он нестао лижу велики пламенови) –

и у култној песми Ђорђа Балашевића „Неко то одгоре види све”:

Стеву Ченејца је убио гром нежно к’о руком.
На широко шору ту негде пред зору ил’ пре,
[...] туђег се латио, зато је главом платио,
Због жене свог кума је сишао с ума, сасвим. (Delić 2022a: 216)

У контексту ониричке симболике с муњама и громовима алтернира магла, као врста примордијалног хаоса и иницијалне неразлучености материје, при чему је могућа и контаминација ових мотива:

Санак снила Туркиња девојка [...] Да је магла до Дрежника пала,
Да из магле три кошуте ричу,
Повр магле кликте соколови,
А из магле сијевају муње. (Вук VIII, 36)

Магла се не везује за огрешење јунака, али јесте вид еманације хтонских аспеката трансцендентног. Повучена из концептуализације карактеристичне за басме, где су природне појаве антропоморфизоване и персонализоване, магла се у епском корпусу етаблирала као стабилан знак смрти или демонске природе јунака који се из ње помаља²⁵. Магла и маглићи, који су у фолклорном моделу света узрочници болести и објект магијске манипулације у традиционалном лечењу, трансформисали су се у епском наративу у маглу као поуздани сигнал јунакове смрти или смртне угрожености (Детелић 1996), било да се она јавља у сну, било да се из ње јављају „чудесни” јунаци:

Видосава, моја вјерна љубо!
Ја сам ноћас чудан сан уснио,
Ђе се пови један прамен магле
Од проклете земље Васојеве,
Пак се сави око Дурмитора,
Ја ударих кроз тај прамен магле
Са мојијех девет миле браће
И дванаест прво-братучеда
И четрест од града левера,
У магли се, љубо, растадосмо,
Растадосмо, пак се не састасмо;
Нека Бог зна, добра бити не ће. (Вук II, 25)

Нешто им се даде погледати,
Погледати пољем низ приморје –

25 Из магле се могу јавити и јунаци који се са становишта певача и публике доживљавају као „своји”, али и они морају делимично имати демонску природу, како би се демонском могли супротставити.

Док се прамен магле заподио,
А из магле јунак искочио! (САНУ II, 85)²⁶

Атмосферске прилике и катаклизматичне временске непогоде локалних и ширих размера укључивале су се истовремено у „надзорни” систем културе, путем којег се, у великој мери захваљујући различито мотивисаним страховима (реалне патње и недаће, претња паклом и сл.), репродуковао културни канон. Систем друштвених норми који је регулисао различите аспекте живота – однос према породи, инцест, старосну хијерархију, поштовање светог итд. – повезиван је често с временским приликама као ефектним средством кажњавања и еманације трансцендентног: „Суша, претерана киша, град, магле које пију усеве, слане које горе растиње, винограде и баште, јесу само казна за неморалан живот људи и за неиспуњавање воље божје.” (Ђорђевић 1958: 556; уп. Јокић 2019: 137) И тај је систем мишљења и тај тип концептуализације опстајао и у трансформацијама које су наметали жанровски оквир, нови медији и нов сензибилитет. Није тако искључена могућност да и популарна севдаљинка „Снијег паде на бехар на воће” чува трагове представе о спрегу греха и временских неприлика. Снег који пада у касно пролеће, када је воће већ процветало и тиме уништава род, асоцијативно би могао бити повезан са централном темом песме – несрећном љубави и удајом/женидбом²⁷ за некога ко је наметнут: „Нека љуби ко год кога хоће. / Ако неће, нек се не намеће, / Од намета нема селамета.”

Оно што разликује традиционалну од савремене употребе греха и страха јесу профит, интенционалност и мера манипулације. Традиционална култура је самоодржив систем који се репродукује целином „семиотичких канала” једне заједнице (усмени фолклор, обреди, обичајна пракса, фреско сликарство итд.) у склопу кога су атмосферске прилике само једно од средстава нормирања и санкционисања. Модерна је, међутим, у великој мери усмераваана логиком новца и битних ресурса, а своје канале проналази кроз дејство моћних појединаца или група путем медија. У том систему атмосферске прилике задржале су много од традиционалне ауре – оне се и даље сагледавају на релацији грех : казна – али су се, истовремено, интензивно укључиле у општу културу страха, путем које се глобално слаби снага заједница и оне чине податнијим за манипулацију, за шта је један од екстремнијих примера општа паника од помрачења Сунца августа 1999. године, када су улице биле сабласно празне а на прозорима спуштене ролетне и покачена ћебад, када је ЈАТ отказао све летове, и када су Министарство за рад, здравство и социјалну политику, Савезни хидрометеоролошки завод и Институт за очне болести издали бизарно упозорење, читано и на Дневнику РТС-а, да се не излази напоље, да се замраче просторије и да се не гледа у Сунце због евентуалних последица које су предвиђане: убрзан рад срца, грчење у желуцу, појачан свраб коже, нагли скок крвног притиска, повећање нивоа шећера у крви и учестало мокрење. На ово помрачење Сунца се, стога, данас гледа као на „помрачење ума”.²⁸

Свод укрштаја традиционалних наратива са савременим, поготово интернет садржајима, али и делима писане књижевности и „преинтернетске” мас културе који смо понудили у овом раду указује на матрице које у причању о ат-

26 Из магле се појављује Ђерзелез Алија, за кога ће се у епилогу песме испоставити да у грудима има „три срца јуначка”.

27 Песму певају и мушки и женски извођачи (Мехо Пузић, Химзо Половина, Мерица Његомир, Весна Змијанац и др.), прилагођавајући текст.

28 <<https://www.blic.rs/vesti/beograd/kako-smo-1999-godine-pratili-pomracenje-sunca/30lc1e3>>, 1. 7. 2024.

мосферским појавама опстају кроз време, на опсесивне теме, стратегије и страхова култура, али и на радикалне трансформације у новом медијском окружењу. Практично све метеоролошке појаве интензивно су присутне и у фолклорној и у савременој култури, али њихов предзнак са становишта штете или користи варира (киша и гром), варира њихова пропорционална заступљеност (магла, с једне, и суша или поплаве, с друге стране), варирају њихове симболичке улоге у наративима у зависности од жанровских преокупација (снег у предањима о гигантима и снег у песмама о смрзнутим сватовима), те, напослетку, степен присуства фантастике у артикулацији приче и уобличењу мотива (олујно море или крвава киша).

Истовремено, показало се да се битно различите теоријске платформе, какве су, примера ради, класични фолклористички приступи или реконструкције индоевропског наслеђа, с једне, и актуелне социолошке, медијске, информатичке анализе, плодно сустичу у тумачењу и бољем разумевању феномена везаних за атмосферске прилике о којим год типовима грађе да је реч. Чини се да се на дубљим структурним и значењским равнима веровања о времену и приче о временским приликама темеље на архетипском и егзистенцијалном страху од опасности које те прилике реално носе и да се ти страхови припитомљавају механизмима културе, између осталог, логиком да праведност штити од гнева богова. Истовремено, тај је страх у савременим медијима укључен у много ширу мапу глобалних политичких, идеолошких, економских поступака манипулисања, што је друга врста „рада” наратива у социјалном контексту у односу на онај који се опажа у фолклору. Но, ни фолклор није идеолошки неутрално приповедао о времену, јер су се у оквиру њега мотивима временских неприлика и сужејним обрацима у којима они имају носећу улогу успостављале етичке, ритуалне, правне арматуре друштава у којима се један од основних видова санкционисања и награђивања базирао на аксиоматској вези између греха и казне. У тим оквирима временске прилике биле су епифанија светог и продор трансцендентног у људски свет и традиционалну заједницу, с неупитним ауторитетом и великом моћи да се путем њих норме етаблирају и бране.

Корпусу наратива о атмосферским појавама – и класичних фолклорних записа и ових којима смо сведоци у *hi tech* цивилизацији – изузетно су блиски текстови о климатским променама и ономе што је антропоцен донео и што би могао донети. Реторика ових наратива је по апокалиптичном тону веома блиска митским причама о смаку света, с тим што се у савременим профетичким чланцима и студијама ове провенијенције, нажалост, по свему судећи не ради само о реторици. Али, то је већ једно ново истраживачко поље и захтева неку другу прилику.

Литература

- AnLE: *Antologija srpske lirsko-epske usmene poezije*, Z. Karanović (prir.), Novi Sad: Svetovi, 1998.
- Bašić 2019: I. Bašić, *Metafore straha*, u: N. Badurina i dr. (red.), *Naracije straha*, Zagreb: Leykam International d.o.o. Zagreb – Institut za etnologiju i folkloristiku, 221–240.
- Delić 2022a: L. Delić, *Osmišljavanje smrti i strah od smrti iliti COVID, smrt i baba*, u: I. Katarinčić i dr. (red.), *COVID-19 u humanističkoj perspektivi*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 213–227.

- Delić 2022b: L. Delić, Prognoza za vremeto: ot epičnija 'kraj na sveta' do apokaliptisa dnes", Sofija: *Blgarski folklor*, XLVIII/2, Sofija, 265–280.
- Delić 2006: L. Delić, *Život epske pesme. „Ženidba kralja Vukašina” u krugu varijanata*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Delimo 1986: Ž. Delimo, *Greh i strah. Stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka I*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada – Dnevnik.
- Detelić, Delić 2013: M. Detelić, L. Delić, „Proklet bio na oba svijeta”: funkcionalno i semantičko raslojavanje kletvi u usmenoj epici, Novi Sad: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, LXI/3, Novi Sad, 633–656.
- Detelić 1996: M. Detelić, Magla i magliči. Jedno teorijsko pitanje, Beograd: *Književna istorija*, XXVIII/100, Beograd, 399–411.
- Detelić 1992: M. Detelić, *Mitski prostor i epika*, Beograd: SANU.
- Đorđević 1958: D. Đorđević, *Život i običaji narodni u Leskovačkoj Moravi. Srpski etnografski zbornik LXX*, Beograd: SANU.
- ER: *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, G. Gezeman (prir.), Sr. Karlovci: Srpska kraljevska akademija, 1925.
- Harari 2019: J. N. Harari, *Sapijens. Kratka istorija čovečanstva*, Beograd: Laguna.
- Jokić 2019: J. Jokić, *Magijsko izvoriste poetskog: ogledi o usmenoj lirici*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- KH I: *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini I*, K. Hörmann (prir.), Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1888.
- Kolaković 2004: M. Kolaković, Balade sa motivom smrznute neveste u zbirci Saita Orahovca Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine, Podgorica: *Almanah*, 27–28, Podgorica, 41–46.
- Krstić 1984: B. Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Beograd: SANU.
- Loma 2002: A. Loma, *Prakosovo. Slovenski i indoevropski koreni srpske epike*, Beograd: Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Kragujevcu – Balkanološki institut.
- Marković 1899: M. S. Marković, Srpske narodne praznoverice, Aleksinac: *Karadžić*, I/6, Aleksinac, 210–212.
- Marković 2004: S. Marković, *Pripovetke i predanja iz Levča. Novi zapisi*, Kragujevac: Centar za naučna istraživanja SANU; Beograd: Čigoja štampa.
- MH I: *Hrvatske narodne pjesme I*, Zagreb: Matica hrvatska, 1896.
- MH II: *Hrvatske narodne pjesme II*, Zagreb: Matica hrvatska, 1897.
- MH VIII: *Hrvatske narodne pjesme VIII*, Zagreb: Matica hrvatska, 1939.
- Mil.: *Blgarski narodni pesni*. D. Miladinov, K. Miladinov (prir.). <<https://liternet.bg/folklor/sbornici/miladinovci/index.htm>>, 28. 7. 2024.
- Milošević-Đorđević 1971: N. Milošević-Đorđević, *Zajednička tematsko-sižejna osnova srpskohrvatskih neistorijskih epskih pesama i prozne tradicije*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- Molijer, Ž. B. P. *Don Žuan*. <<https://vdocuments.site/zan-baptist-molijer-don-zuan.html>>. (30. 6. 2024).
- Mršević Radović 2008: D. Mršević Radović, *Frazeologija i nacionalna kultura*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Nazečić 1959: S. Nazečić, *Iz naše narodne epike. I dio. Hajdučke borbe oko Dubrovnika i naša narodna pjesma (prilog proučavanju postanka i razvoja naše narodne epike)*, Sarajevo: Svjetlost.
- Palavestra 2003: V. Palavestra, *Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine*, Beograd: Srpski genealoški centar.

- Plotnikova 2001: A. Plotnikova, Baba Marta, u: S. Tolstoj, Lj. Radenković (red.), *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*, Beograd: Zepter book world, 11–12.
- SM: *Pjevanija crnogorska i hercegovačka*, Sima Milutinović Sarajlija (prir.), Unireks: Nikšić 1990.
- Tolstoj 2001a: S. M. Tolstoj, Grad, u: S. Tolstoj, Lj. Radenković (red.), *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*, Beograd: Zepter book world, 131–132.
- Tolstoj 2001b: S. M. Tolstoj, Grom, u: S. Tolstoj, Lj. Radenković (red.), *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*, Beograd: Zepter book world, 141–142.
- Toporov 1979: V. N. Toporov, Kosmološki izvori prvih istorijskih opisa, Beograd: *Treći program*, leto 1979, Beograd, 429–475.
- Trubarac Matić 2016: Đ. Trubarac Matić, Krvava rosa i kiša u narodnoj poeziji balkanskih Slovena. Tipologija i značenjske konotacije motiva, u: M. Detelić, L. Delić (red.), *Krv: književnost, kultura*, Beograd: Balkanološki institut SANU, 201–214.
- Vuk II: Srpske narodne pjesme. Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije, u: Radmila Pešić (red.), *Sabrana dela Vuka Karadžića* 5, Beograd: Prosveta, 1988.
- Vuk VII: *Srpske narodne pjesme, skupio ih Vuk Stef. Karadžić. Knjiga sedma u kojoj su pjesme junačke srednjih vremena*, Beograd: Državna štamparija, 1935.
- Vuk VIII: *Srpske narodne pjesme, skupio ih Vuk Stef. Karadžić. Knjiga osma u kojoj su pjesme junačke novijih vremena o vojevanju za slobodu i o vojevanju Crnogoraca*, Beograd: Državna štamparija, 1936.
- Vukićević 2021: D. Vukićević, *Bebe u posteljici književnosti*, Kragujevac: FILUM.

WEATHER DISASTER AS PUNISHMENT: CONTRIBUTIONS TO FOLKLORE METEPOETICS

The text is focused on meteorological phenomena related to folklore and new media. It is shown that the fear of the weather is archetypal, that the fear of thunder is fundamental, and that disasters are closely related to social structures, where the connection between sin and punishment is established. Snow, rain, thunder and fog are shown as elements of culture and, although ambivalent (rain, which is unquestionably also positive), as a measure of human behavior and cultural canons. Atmospheric conditions are also heavily involved in the global „culture of fear”, generated by daily warnings of impending danger. What distinguishes the traditional from the modern utilization of sin and fear is the profit, intentionality and degree of manipulation. Traditional culture is a self-sustaining system that is reproduced by a set of „semiotic channels” of a community (oral folklore, rituals, customary practice, fresco painting, etc.) within which atmospheric conditions are only a means of norming and sanctioning. Modernity, however, is largely guided by the logic of money and essential resources, and finds its channels through the influence of powerful individuals or groups through the media.

Key words: weather disaster, oral folklore, fear, rain, snow, thunder, fog, new media

Lidija Delić